

Макроекономіка

Любов ЗАЦНА

**ТЕНДЕНЦІЇ СПОЖИВАННЯ
ЯКІСНИХ МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ
НА УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ РИНКАХ**

Резюме

Розглянуто процеси виробництва та тенденції споживання якісного молока та молочної продукції в Україні та світі. Розкрито поняття якості, ідентифікації та фальсифікації молочних продуктів на вітчизняному та зарубіжному ринках, показано місце ідентифікаційної експертизи при вивченні ступеня відповідності продукту, що є особливо актуально в сучасних умовах ведення бізнесу. Актуальність матеріалу, викладеного в статті, зумовлено доволі складними умовами розвитку молочної промисловості, коли знижується рівень споживання молока та молочної продукції. Причиною цього явища є зниження реальної купівельної спроможності, в т.ч. можливості населення оплатити зі свого споживчого кошика частину витрат на молоко та молочні продукти у зв'язку зі зростанням цін на продукти харчування у 2010 році майже на 40 % в Україні. Тоді як в окремих країнах зростання цін на молокопродукти сьогодні коливається від 30 % до 100 %, що ще більше загострює проблему споживання життєво важливих, незамінних у харчовому раціоні молочних продуктів. Підсилює проблематику наявність на світовому ринку великої кількості неякісної, фальсифікованої продукції, а також дефіцит якісної сировинної бази в більшості країн, зокрема в Україні.

© Любов Зацна, 2011.

Зацна Любов, аспірант, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Ключові слова

Споживання, якість, система менеджменту якості, міжнародні показники безпечності, маркування, ідентифікація, фальсифікація, ідентифікаційна експертиза.

Класифікація за JEL: D29.

Постановка проблеми. Успішна діяльність будь-якого молокопереробного підприємства можлива лише в умовах задоволення потреб споживачів, а це, у свою чергу, вимагає чіткого прогнозування рівня якості продукції та планування його поліпшення. Конкуруючі молокопереробні підприємства намагаються якомога повніше задовольнити потреби споживачів для отримання максимального прибутку. Більшість виробників молочних продуктів намагаються отримати максимальний прибуток від реалізації своєї якісної продукції, однак на ринку є підприємства, які збагачуються шляхом обдурювання споживачів, випускаючи неякісні, а іноді й фальсифіковані молочні продукти. Застосування певних видів добавок при виробництві молочних продуктів негативно позначається на їх смакових властивостях, а також пов'язане з ризиком для здоров'я людини, оскільки вплив цих добавок на людський організм ще недостатньо вивчений.

На сьогодні споживач будь-якої країни з ринковою економікою має можливість вибрати з великої різноманітності молочних продуктів з однаковими (або близькими) споживчими властивостями, що ставить його перед проблемою оптимального вибору якісного молочного продукту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми, що розглядається. Зазначені питання у своїх працях досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема Л. В. Балабанова, В. М. Бондаренко, С. В. Васильчак, П. І. Гайдуцький, Т. Г. Дудар, А. А. Дудніков, Т. Ю. Жук, Ж. В. Зорова, В. Г. Кудлай, В. В. Лабинов, М. Я. Матвіїв, В. С. Михайлівський, А. Ф. Павленко, М. К. Пархомець, П. Т. Саблук, та багато інших [2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17]. Проте не до кінця вивченими є питання виробництва і споживання молока та молочних продуктів як на вітчизняному, так і на світовому ринках, а також процеси ідентифікації та фальсифікації молочних продуктів.

Метою даної статті є вивчення тенденцій процесу споживання молочної продукції, розкриття понять якості, ідентифікації та фальсифікації молочних продуктів на вітчизняному та зарубіжному ринках.

Виклад основного матеріалу статті. Проведені дослідження підтверджують величезну важливість молочних продуктів у харчовому раціоні кожної людини, незалежно від її віку, соціального статусу та інших особливостей. Споживачі кожної країни щодня беруть участь у процесі споживання молочних продуктів. Похід до магазину і покупка молочних продуктів для багатьох споживачів є повсякденною нормою, входить у звичку. Проте варто відзначити, що іноді вищезгадана покупка призводить до даремної витрати грошей, а часом і до погіршення здоров'я споживача. У будь-якому випадку, вона може призвести до втрат, а найнеприємнішим є те, що під загрозою може опинитися життя людини. І тому чи не найактуальнішим питанням є ідентифікація та усунення проблем фальсифікації молочних продуктів. Вирішення цих проблем приведе до покращення товарного забезпечення суспільства молочною продукцією, а отже – і до підвищення рівня його життя, що є основною метою будь-якого прогресу.

Ідентифікаційна експертиза спрямована на встановлення відповідності товару певним вимогам. У міжнародних нормативних документах термін «відповідність» трактується як «дотримання всіх встановлених вимог до продукції». Науковець Л. Д. Титаренко відзначає, що у практичній діяльності при оцінці відповідності визначають рівень відповідності, тобто проводять порівняння фактичних показників із встановленими в нормативній документації вимогами [1, с. 8].

У міжнародній практиці ідентифікація розглядається як один з елементів системи якості на виробництві, а також як дія з управління сировиною, напівфабрикатами і готовою продукцією для встановлення відповідності або невідповідності.

З боку споживача молочних продуктів ступінь відповідності може встановлюватися шляхом оцінки якості – на основі особистого досвіду або думки інших споживачів. Очевидним є її зв'язок зі споживанням молокопродуктів [2, с. 19].

За сучасного харчування жителів України мінімальна річна норма споживання молока і молочних продуктів становить 353,3 кг, а раціональна – 380 кг на одну особу [3, с. 62]. Показники споживання молочних продуктів на душу населення в Україні (в перерахунку на молоко), кг/рік наведено в таблиці 1. Очевидним є те, що, починаючи із середини 90-х років минулого століття і аж до сьогодні, вітчизняний рівень споживання молочних продуктів в Україні не відповідає нормі [4].

Кількість споживання молока і молочних продуктів у різних країнах істотно відрізняється. Показники споживання питного молока на 1 особу в рік в окремих країнах наведено в таблиці 2. Як бачимо з таблиці 2, найвищим цей показник є в таких країнах, як Австралія, Ісландія, Норвегія, Ірландія тощо. А найнижчим – у Болгарії, Японії та Південній Африці. Відзначимо, що дуже подібна ситуація у світі склалася і щодо споживання масла тваринного та сиру [5, с. 17-19].

Таблиця 1

**Споживання молочних продуктів на душу населення в Україні
(в перерахунку на молоко) (1990–2009 рр.), кг/рік**

1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
373	244	198	205	225	226	226	226	235	225	214	217

Таблиця 2

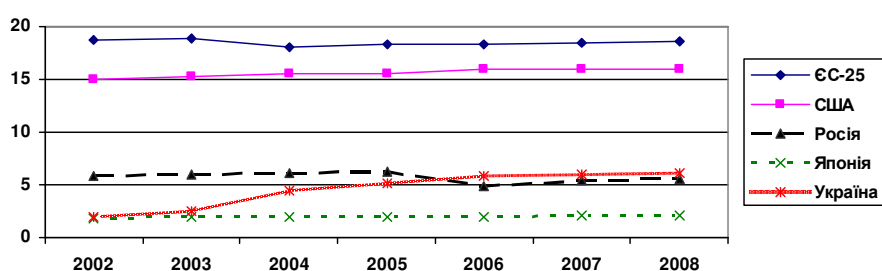
**Споживання питного молока на 1 особу за рік в окремих країнах
протягом 2001–2008 рр.**

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Бельгія/Люксембург	84,2	84,0	78,3	80,4	77,9	78,6	76,6	74,9
Болгарія	25,7	25,8	25,6	25,7	25,8	25,7	21,8	21,8
Чехія	75,4	63,7	60,1	63,6	74,6	79,4	73,0	73,0
Данія	137,2	137,4	138,3	138,2	135,0	138,0	139,0	139,0
Німеччина	90,5	91,0	94,0	91,4	90,8	94,4	95,0	94,0
Греція	71,5	71,5	71,7	71,7	73,2	74,0	74,1	74,0
Естонія	118,6	118,5	118,5	118,6	136,2	140,8	140,8	140,8
Іспанія	129,7	122,1	120,0	119,7	116,9	114,2	112,0	112,0
Франція	92,6	92,5	92,9	91,7	92,0	91,2	89,4	86,8
Ірландія	161,0	157,4	154,5	148,0	135,3	134,0	128,4	130,7
Італія	58,1	57,9	63,9	63,1	65,5	65,7	63,4	64,1
Угорщина	81,6	81,0	77,0	74,2	87,9	88,2	94,4	94,4
Нідерланди	120,2	120,9	127,7	127,1	126,5	123,6	123,3	119,4
Австрія	76,3	79,9	77,9	76,8	78,3	80,2	78,7	79,2
Польща	61,3	58,7	57,6	55,1	53,2	49,4	46,1	50,3
Португалія	111,0	113,6	111,6	112,1	115,2	117,3	116,8	113,6
Румунія	111,6	111,7	111,8	111,7	111,7	111,7	119,0	119,0
Словаччина	81,8	84,9	80,2	73,3	68,7	68,1	66,2	61,5
Фінляндія	186,4	177,9	174,5	180,9	182,5	183,9	184,0	183,9
Швеція	147,5	150,6	149,5	149,7	149,5	145,2	141,4	141,4
Великобританія	111,8	111,4	111,6	108,9	103,9	104,8	105,1	105,1
Швейцарія	101,2	106,3	108,5	110,4	111,9	112,5	112,5	112,6
Ісландія	176,5	173,0	172,0	173,3	167,6	159,3	153,9	152,8
Норвегія	122,3	120,3	115,2	115,2	114,8	116,7	118,0	116,2
Канада	86,9	85,7	85,2	95,8	94,7	92,8	92,5	92,1
США	86,1	85,5	94,9	84,2	83,7	83,8	83,0	82,6
Аргентина	46,0	46,1	45,8	49,8	52,8	56,2	56,8	56,7
Австралія	99,6	98,3	99,0	100,2	100,5	103,6	102,2	102,2
Нова Зеландія	98,7	97,0	97,2	97,2	97,1	97,1	97,2	97,2
Японія	35,6	39,2	38,5	38,0	36,7	35,8	35,9	35,9
Південна Африка	29,4	29,4	29,5	26,1	36,8	37,9	39,1	39,1

Одним з основних завдань сьогодні є спрямування зусиль на збільшення попиту, виключення з раціону населення продуктів, які є заміниками молочних продуктів. Відзначимо, що найбільш активно розвивається ринок сирів. В окремих країнах зростає рівень споживання сирів, хоч і невеликими темпами. Тенденція до розвитку даного ринку спостерігається також і в Україні. Графік споживання сиру в Україні та світі за період з 2002–2008 рр. показано на рис. 1.

Рисунок 1

Споживання сирів на одну особу за рік в Україні та світі за період з 2002–2008 рр. (кг)

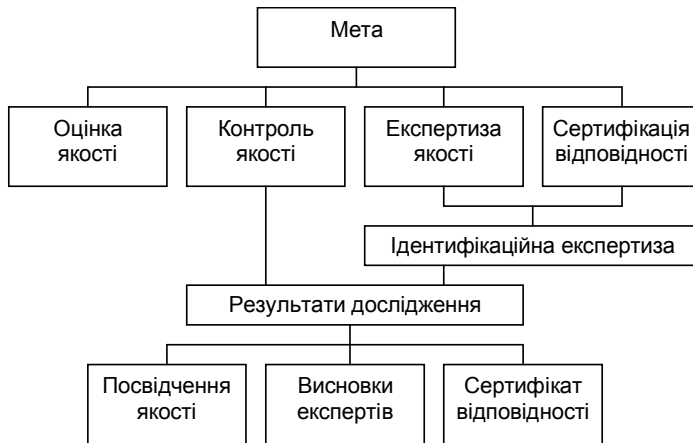
*Примітка. Розроблено автором самостійно

Автор звертає увагу, що ступінь відповідності молочних продуктів доцільно визначати як з боку виробника, так і з боку споживача. З боку виробника продукту ступінь його відповідності може визначатися за наступними показниками: нормативними і технологічними показниками безпеки. Виходячи з цього, необхідно представити місце ідентифікаційної експертизи при визначенні ступеня відповідності молочного продукту – залежно від мети, яку при цьому ставлять (рис. 2) [1, с. 9]. Запропонована схема місця ідентифікаційної експертизи має загальний характер, але є адаптованою до специфіки молочної галузі.

Необхідно звернути увагу на те, що для оцінки якості молочних продуктів можуть обирати різні показники, у тому числі нерегламентовані нормативними документами. А проводити її можуть усі суб'єкти ринкових відносин – як виробники, продавці, так і споживачі.

Досліджуючи молочну галузь, ідентифікацію доцільно починати з молока, оскільки саме молоко використовують і споживачі, і переробні підприємства не лише як безпосередньо харчовий продукт, але і як сировину для виробництва цілої низки молочних продуктів: вершків, молочних консервів (сухих та згущених), морозива, кисломолочних продуктів, сичужних сирів, коров'ячого (вершкового) масла.

Рисунок 2

**Місце ідентифікаційної експертизи
при вивченні ступеня відповідності продукту**

*Примітка. [1, с. 9], адаптовано автором дослідження.

Відзначимо, що, за визначенням В. С. Михайлівського, натуральне молоко – це сире або пастеризоване молоко, в якому хімічний склад штучно не змінювався [6, с. 182].

Так, при вживанні літра молока задовольняються добові потреби людини в жирах, кальцію, фосфорі на 53 %, у вітамінах А, В та в тіаміні – на 35 %, в енергії – на 26 %. Мало який продукт може зрівнятися за цінністю з молоком. І водночас на якість молока і молокопродуктів впливає дуже багато чинників: стан здоров'я дійної корови, умови утримання, годівлі, умови доїння та зберігання молока, умови транспортування і реалізації [7, с. 44–46]. Саме тому бездоганне за хімічним складом молоко, одержане за незадовільних санітарно-гігієнічних умов, швидко може стати непридатним для вживання або навіть шкідливим для здоров'я споживачів.

При цьому головною проблемою у вітчизняному виробництві молока є стимулювання суттєвого підвищення показників його якості, відповідно до вимог нового базового державного стандарту України ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі», гармонізованого з вимогами директиви № 92-46 Європейського Союзу по молоку (таблиця 3).

У ЄС основні вимоги до якості молочної продукції встановлені в Директивах Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу та настановах Кодексу Аліментаріусу. У тому числі:

Таблиця 3

**Якість молока, закупленого переробними підприємствами
в сільськогосподарських підприємств за ДСТУ 3662-97 у 2009 році (т)**

Територіальні одиниці	Прийнято молока в перерахунок на молоко встановленої жирності	У тому числі										
		екстра	У % до загального обсягу	Вищого гатунку	У % до загального обсягу	I гатунку	У % до загального обсягу	II гатунку	У % до загального обсягу	негатункового		
										всього	У % до загального обсягу	у тому числі пастеризованого
Україна	1867089	36193	1,9	542357	29,1	1163195	62,3	106231	5,7	19113	1,0	3269
АР Крим	14507	–	–	4920	33,9	9201	63,4	386	2,7	–	–	–
Вінницька	128013	–	–	67704	52,9	55999	43,8	3372	2,6	938	0,7	–
Волинська	36640	–	–	6182	16,9	28855	78,7	1436	3,9	167	0,5	–
Дніпропетровська	75686	–	–	25976	34,3	49541	65,4	124	0,2	45	0,1	–
Донецька	49866	–	–	6422	12,9	39322	78,8	3290	6,6	832	1,7	–
Житомирська	36029	–	–	633	1,7	17456	48,5	17445	48,4	495	1,4	138
Закарпатська	307	–	–	92	30,0	214	69,7	–	–	1	0,3	–
Запорізька	27128	–	–	5717	21,1	18950	69,9	2312	8,5	149	0,5	–
Івано-Франківська	16512	–	–	2180	13,2	9754	59,0	2421	14,7	2166	13,1	–
Київська	172419	6217	3,6	49865	28,9	96122	55,8	14948	8,7	5267	3,0	3131
Кіровоградська	3099	–	–	–	–	3095	99,9	1	0,0	3	0,1	–
Луганська	22297	–	–	5006	22,5	16189	72,6	1036	4,6	66	0,3	–
Львівська	50541	–	–	14724	29,1	34018	67,3	1096	2,2	703	1,4	–
Миколаївська	105478	–	–	60051	56,9	30314	28,8	9212	8,7	5901	5,6	–
Одеська	29123	–	–	–	–	27751	95,3	1208	4,1	164	0,6	–
Полтавська	286442	762	0,3	109729	38,3	159918	55,8	15802	5,5	231	0,1	–
Рівненська	90855	15278	16,8	11758	12,9	62545	68,9	1270	1,4	4	0,0	–
Сумська	145155	1234	0,9	29357	20,2	96394	66,4	17630	12,1	540	0,4	–
Тернопільська	39496	–	–	2194	5,6	33391	84,5	3903	9,9	8	0,0	–
Харківська	145610	–	–	48148	33,1	95136	65,3	2124	1,5	202	0,1	–
Херсонська	23924	–	–	2076	8,7	21477	89,8	355	1,5	16	0,0	–
Хмельницька	56566	–	–	1699	3,0	53520	94,6	1131	2,0	216	0,4	–
Черкаська	102575	–	–	30321	29,6	67169	65,5	4328	4,2	757	0,7	–
Чернівецька*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська	140995	2578	1,8	41018	29,1	95905	68,0	1266	0,9	228	0,2	–
Довідково:	1780258			300488	16,9	1307475	73,4	154135	8,7	18160	32	1,0
у 2006 р.	1830478			344440	18,8	1256238	68,6	184474	10,1	45326	3414	2,5
у 2007 р.	1670591			430083	25,7	1100097	65,9	114702	6,9	25709	6676	1,5
у 2008 р.	1788770	4258	0,2	483920	28,2	1081809	62,9	120344	7,0	28439	7861	1,7

*Згідно із Законом України «Про державну статистику», інформація конфіденційна, оскільки виробниками були 1–2 підприємства.

- Директива Ради 92/46/ЕЕС, яка встановлює медико-санітарні правила щодо виробництва та розміщення на ринку сирого молока, теплообробленого молока та продуктів на молочній основі,
- Кодекс Алиментариус. Молоко і молочні продукти.

В Україні з 2004 року вступив у дію Закон України «Про молоко та молочні продукти». Вимоги до молока встановлені в ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі». Вимоги до молокопродуктів встановлено в державних стандартах, прийнятих у 2005–2008 роках. Окрім того, вимоги до маркування продукції встановлено в ДСТУ 4518-2008 «Продукти харчові. Маркування для споживачів», розробленому на підставі «Загального стандарту на маркування розфасованих харчових продуктів» (CODEX STAN 1-1985) [8].

Відзначимо, що науковець Л. В. Балабанова розглядає якість продукту (англ. – product quality) як один із найбільш значущих інструментів, що використовують для позиціювання продукту на ринку. А також звертає увагу на дві характеристики якості – це рівень і постійність. Рівень якості, за даним автором, покликаний забезпечувати позицію продукту на цільовому ринку. При цьому якість ототожнюють зі спроможністю продукту виконувати свої функції [9, с. 280].

З точки зору споживача, автор даної статті визначає якість молочних продуктів як сукупність властивостей і характеристик молочної продукції, які надають їй здатність задовольняти обумовлені або передбачені потреби споживача у процесі споживання.

Оцінку рівня якості роблять шляхом розрахунку відносних показників якості [10, с. 221]:

$$K_i = R_i / R_{ib}, \quad (1)$$

де K_i – відносний показник якості; R_i – значення i -го (окремого) показника якості; R_{ib} – значення i -го показника якості базового взірця.

Якщо деякі з відносних показників якості більші від одиниці або становлять одиницю, а деякі менші за одиницю, виникає необхідність зробити комплексну оцінку рівня якості продукції. Розрахунок комплексного показника якості базується на принципах кваліметрії. Комплексний показник якості визначається за формулою:

$$K_0 = K_1 * M_1 K_2 * M_2 K_3 * M_3, \quad (2)$$

де K_1 – органолептичні властивості продукту; K_2 – фізико-хімічні властивості продукту; K_3 – харчова та енергетична цінність продукту; M_1, M_2, M_3 – коефіцієнти вагомості кожної групи характеристик.

Багато вітчизняних та зарубіжних підприємств розглядають якість як стратегічну зброю, що передбачає здатність обійти конкурентів шляхом постійного пропонування молочних продуктів, які краще від інших задовольнятимуть потреби споживача [11, с. 60]. В Україні, з метою боротьби з фальсифікацією та вдосконалення управління якістю, впроваджено міжнародні стандарти якості серії ISO 9000:2000, побудовано і впроваджено системи менеджменту якості за ISO 9004:2000 тощо.

Дуже важко визначити в довгому ланцюжку виробництва молочної продукції, яка ж ланка відіграє найважливішу роль. Адже практично всі фактори, так чи інакше, впливають на якісні показники молока, а отже, і готової продукції [12, с. 361]. Варто відзначити, що європейські стандарти взагалі не виокремлюють якихось окремих моментів у виробництві молока – в них регламентовано абсолютно весь шлях молока. Тож не дивно, що державний стандарт на вимоги при закупівлі молока коров'ячого незбираного (ДСТУ 3662-97), розроблений на європейських підходах, вводився в Україні близько 5 років. Проте не дав очікуваних результатів, як і мало покращив ситуацію вищезазначений Закон України «Про молоко та молочні продукти». Сьогодні можна констатувати, що в переважній більшості молоко, як сировина для переробної промисловості, не відповідає нормам. Яскравим підтвердженням вищезазначеного є показники поголів'я корів за категоріями господарств в Україні 1990–2009 рр., які представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

**Поголів'я корів за категоріями господарств в Україні 1990–2009 рр.
(станом на 1.01.2010 р.) (тис. гол.)**

Період	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Господарства усіх категорій, в т. ч.:	8378	7531	4958	4918	4716	4284	3926	3635	3347	3096	2856	2757
сільсько-господарські підприємства	6191	4595	1851	1675	1402	1100	950	866	764	679	624	604
питома вага, %	73,9	61,0	37,3	34,1	29,7	25,7	24,2	23,8	22,8	21,9	21,8	21,9
господарства населення	2187	2936	3107	3243	3314	3184	2976	2769	2583	2417	2232	2153
питома вага, %	26,1	39,0	62,7	65,9	70,3	74,3	75,8	76,2	77,2	78,1	78,2	78,1

Вимоги СОР і ЄС – не переробляти на промислову продукцію молоко від приватного сектору з малою кількістю корів, оскільки саме у приватному секторі практично неможливо створити умови для забезпечення якості та

безпеки молока і молочної сировини. Цього можна досягти лише за рахунок впровадження механізованого доїння корів з подальшим охолодженням молока [13, с. 9].

За міжнародними показниками безпечності, сире молоко корів для переробки повинно мати показники, в яких:

- кількість соматичних клітин – до 400 тис./см³;
- загальна кількість мікроорганізмів не повинна перевищувати 100 тис./см³.

Молочні продукти у вітчизняних магазинах за ціною політикою майже досягли європейського рівня [14, с. 192]. (Показники середніх закупівельних цін на молоко в країнах Європейського Союзу представлено в таблиці 5). А от над якістю вітчизняному молочному товаровиробнику необхідно ще працювати. Тільки вміст бактерій у сирому молоці в три рази вищий від європейських норм. Вітчизняні вимоги відповідно становлять: до 400 тис./см³ та 300 тис./см³ (для молока вищого ґатунку). Українські виробники молокопродуктів добре знають, що такі показники молока у вітчизняних здавальників трапляються вкрай рідко. Великий відсоток молока, що надходить на переробку з молокоприймальних пунктів, є несортним. Тому добросовісним виробникам для доведення молока до норми доводиться ставити бактофуги – спеціальні апарати для зниження мікробної забрудненості молока без теплової обробки і додавання хімічних речовин. Це надзвичайно важливо, оскільки на сьогодні в галузі, по суті, не залишилось великих молокопостачальних підприємств, і сировина надходить переважно з підсобних господарств або дрібних фермерських господарств, а заготівельники констатують надзвичайно низьку його якість.

Зрозуміло, що додаткові заходи, спрямовані тим чи іншим підприємством на забезпечення якості молока, в кінцевому підсумку позначаються на ціні готової продукції. Ті ж бактофуги, для прикладу, дуже дорого коштують, а враховувати необхідно ще й затрати на експлуатацію, планове обслуговування, електроенергію тощо.

Так, у 2009 році в Україні було вироблено 753,5 тис. т рідкого молока, що на 7 %, або на 57,1 тис. т менше, ніж у 2008 році, протягом якого було вироблено 810,6 тис. т. Однак, порівняно з 2004 роком, у 2009 році все ж спостерігається зростання виробництва питного молока на 1,3 %. Найвищий показник з виробництва питного молока протягом аналізованого періоду спостерігаємо у 2007 році – 852,4 тис. т. Особливо відчутним був спад у виробництві сухих вершків – на 35 % у 2009 році, порівняно з 2004 роком (табл. 6) [5, с. 12]. Суттєво скоротилось виробництво масла, а також уперше за десять років відстежується помітне зниження виробництва продукції зі свіжого незбираного молока. Винятком із даної категорії є лише виробництво сиру. Пояснити це можна вищою рентабельністю виробництва сиру порівняно з іншими молокопродуктами за рахунок стабільного попиту, насамперед з боку російських імпортерів.

Таблиця 5

**Середні закупівельні ціни на молоко у країнах Європейського Союзу
(2001–2008 рр.) (євро / 100 кг)**

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Бельгія	30,06	27,50	27,51	27,82	26,40	25,84	32,54	30,99
Болгарія	24,19	24,19	24,18	24,18	24,27	24,28	24,28	31,55
Чехія	22,10	25,58	23,75	24,45	26,53	26,74	29,24	32,95
Данія	32,47	32,44	32,03	30,25	29,12	28,42	31,54	35,68
Німеччина	32,82	29,98	28,49	27,96	27,60	27,35	33,46	33,84
Естонія	20,43	17,90	18,42	24,53	25,40	24,32	26,86	29,69
Греція	34,80	35,60	34,40	35,50	35,00	35,00	38,60	43,20
Іспанія	30,68	29,22	30,19	31,94	30,70	30,08	36,20	38,16
Франція	30,20	29,22	28,80	27,88	27,00	25,94	27,96	32,60
Ірландія	29,60	27,30	26,80	26,89	26,30	25,53	32,52	33,01
Італія	34,50	32,80	33,52	33,36	33,24	32,35	35,10	41,76
Кіпр	–	–	36,70	39,00	40,10	40,40	41,50	49,65
Латвія	16,62	16,20	15,00	19,69	22,29	23,39	26,14	27,32
Литва	14,36	13,21	11,85	14,13	16,39	16,77	19,90	20,68
Угорщина (вільні мол. п-ва, 3,68 % жирн.)	28,18	29,75	28,42	23,95	24,65	22,91	28,10	30,36
Нідерланди	32,58	31,07	28,83	28,04	27,99	27,28	31,77	34,36
Австрія	32,00	30,20	28,18	27,88	27,95	28,54	32,25	37,51
Польща	20,67	18,07	15,78	18,67	22,42	23,14	27,50	28,28
Португалія	32,17	32,87	32,28	31,71	31,05	29,74	32,90	36,33
Словенія (вільні мол. п-ва, 3,7 % жирн.)	28,88	28,17	27,45	26,59	26,34	26,65	27,83	34,00
Словаччина	19,75	21,08	21,57	22,91	24,53	25,00	28,87	32,53
Фінляндія (4,3 % жирн.)	32,50	32,00	33,92	33,48	32,08	32,03	33,36	41,14
Швеція	30,53	31,22	31,34	29,37	28,01	27,66	30,27	34,32
Великобританія	–	25,44	24,49	26,42	26,22	25,58	30,08	31,60

*Примітка. Ціни зазначені для країн ЄС, без ПДВ, при жирності 3,7 %.

Відзначимо, що підприємство свідомо вводить споживача в оману нечіткими або такими, які не відповідають дійсності, формулюваннями на етикетці, тим самим приховуючи дійсний склад готової продукції. Бажаючи показати свої переваги, виробник ставить різноманітні декларативні маркування. Крім того, що ці позначення не несуть корисної інформації, вони й до якості продукції не мають жодного стосунку. А поміж тим, психологи доводять: людина (споживач) легко піддається впливу зовнішніх чинників. Тож не дивно, що споживач віддає перевагу написам на маркуванні «біо», «еко», «натур» тощо. А під час перевірок ці виробники не можуть надати доказів своїх екологічних заяв.

Таблиця 6

**Виробництво основних категорій молочних продуктів в Україні
(2004–2009 рр.), тис. т.**

Назва продукту	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Молоко і сухі вершки	102,6	108,8	105,8	124,7	95,1	67,0
Масло вершкове	113,2	117,0	101,9	98,9	85,0	75,0
Молоко перероблене рідке	743,6	827,8	798,9	852,4	810,6	753,5
Кисломолочні продукти	338,9	380,1	519,4	532,6	534,6	492,0
Сири жирні	222,8	271,1	215,7	244,0	249,0	237,0
Молочні консерви	105,3	112,3	96,7	112,6	117,2	96,0
Морозиво і харчовий лід	111,5	121,0	119,4	129,4	125,0	108,0
Казеїн	20,4	17,5	12,7	9,2	7,4	5,3

На сьогодні потрібна структурна перебудова вітчизняного виробництва молока, підвищення якості сировини, молочної продукції та конкурентоспроможності галузі з європейськими виробниками [15, с. 10]. Тому потребують негайного вирішення проблеми оптимізації на перспективу чисельності молочної худоби та обсягів виробництва молока, коригування державної політики в галузі молочного скотарства. У вітчизняній молокопереробній галузі певний час існував односторонній підхід до розвитку експортного потенціалу: збільшували виробництво твердих сирів, а потужності з переробки цільномолочної та вторинної сировини, зокрема, сироватки, знежиреного молока, м'яких сирів розвивалися недостатньо [16].

Розглянемо основні показники ринку молока і молочних продуктів Російської Федерації за період з 2002–2008 рр., які представлено в таблиці 7, та показники виробництва молока у країнах ЄС (таблиця 8).

Головною проблемою молочної промисловості в Росії залишається стан сировинної бази і традиційна сезонність виробництва молока. Спостерігається деяке зростання показників споживання молока і молочних продуктів, відповідно – і виробництва. У молочної промисловості цієї країни триває процес концентрації виробництва, що призводить до зміцнення і розширення великих підприємств та банкрутства малих. У ЄС лідерські позиції посідають країни: Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Польща [17, с. 45-46].

На теперішній час у міжнародній практиці найефективнішим способом контролю якості та безпеки у виробництві харчових продуктів визнано систему аналізу небезпечності за критичними точками – Hazard Analysis Critical Control Point (HACCP). Також визнаним світовим лідером у галузі незалежної сертифікації систем управління якістю є компанія SGS. Понад 5000 підприємств по всьому світу обрали SGS для сертифікації своїх систем управління якістю харчової продукції. Вітчизняна ж молочна галузь ще не готова до жорсткої конкуренції з потужними міжнародними компаніями. Двадцятку світових

молочних лідерів та обсяг реалізації молочних продуктів протягом 2006–2008 років представлено в таблиці 9. Беззаперечними лідерами є країни ЄС та США. Україні й надалі потрібно працювати над продовженням гармонізації чинних стандартів із вимогами європейськими та світовими, активізувати роботу з впровадження систем управління якістю ISO та систем управління безпечністю HACCP.

Таблиця 7

**Основні показники ринку молока та молочних продуктів
Російської Федерації (2002–2008 рр.) (тис. т)**

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Чисельність корів на кінець року (тис. гол.)	12200	11100	10252	9503	9218	9405	9300
Удій молока на 1 корову (кг)	2878	2976	3040	3120	3411	3420	3495
Виробництво молока	33467	33300	31935	30600	31440	32161	32500
Виробництво основних видів молочної продукції							
Продукція з незбираного молока	7747	8473	9023	9742	9999	10048	10058
Масло тваринне	228	235	276	254	230	245	258
Сир	309	335	348	378	401	434	429
Згущене молоко	-	-	820	897	833	759	759
Сухе незбиране молоко	92	90	91	80	76	75	84
Сухе знежирене молоко	92	98	93	92	123	132	131
Імпорт							
Масло	120	133	101	83	112	75	84
Сир	148	200	213	260	218	243	248
Споживання							
Молоко і молокопродукти на душу населення, кг	210	220	233	235	238	242	242
Чисельність населення, млн осіб							
	144	143	144	143	143	141	141

Таблиця 8

**Виробництво молока у країнах Європейського Союзу
протягом 2002–2008 рр. (тис. т)**

Країни	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Бельгія	3357	3160	3127	3141	3026	3100	3160
Болгарія	1308	1308	1345	1287	1299	1148	1120
Чехія	2801	2717	2673	2813	2767	2756	2801
Данія	4591	4671	4568	4586	4627	4619	4692

Тенденції споживання якісних молочних продуктів
на українському та зарубіжному ринках

Країни	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Німеччина	27874	28533	28245	28253	27955	28403	28656
Естонія	612	612	652	670	692	692	702
Греція	790	800	830	820	820	800	760
Іспанія	6610	6637	6576	6553	6192	6075	6500
Франція	25254	24667	24452	24885	24195	24200	25251
Ірландія	5293	5462	5373	5163	5188	5300	5199
Італія	10743	10750	10869	10897	10821	10840	10962
Кіпр	144	149	142	145	141	144	150
Латвія	814	786	786	811	816	841	844
Литва	1771	1796	1850	1862	1891	1937	1884
Люксембург	269	265	269	270	266	270	278
Угорщина	2068	1977	1939	1839	1784	1770	1813
Мальта	44	41	43	43	43	43	40
Нідерланди	10797	11075	10905	10827	10995	11128	11620
Австрія	3292	3230	3137	3114	3147	3155	3196
Польща	11776	11892	11810	11901	11970	12088	12425
Португалія	2040	1952	2020	2052	2100	2060	1890
Румунія	5922	5922	6280	6067	6005	5652	4597
Словенія	728	662	650	659	640	667	659
Словаччина	1163	1109	1079	1100	1092	1075	1057
Фінляндія	2532	2472	2449	2433	2364	2308	2311
Швеція	3274	3253	3275	3206	3172	3023	3025
Великобританія	14869	15013	14552	14475	14348	14073	13719

Таблиця 9

Реалізація молочних продуктів 20 провідних молочних компаній світу

№ п/п	Компанія	Країна	Обсяг (млрд євро)		
			2006 р.	2007 р.	2008 р.
1	Nestle	Швейцарія	14,8	16,9	18,5
2	Lactalis	Франція	8,3	9,6	9,3
3	Danone	Франція	7,9	10,2	10,7
4	Dean Foods	США	7,4	7,6	8,1
5	Arla Foods	Данія/Швеція	6,9	6,4	6,9
6	Fonterra	Нова Зеландія	6,7	7,6	8,2
7	Dairy Farmers of America	США	6,3	8,1	6,9
8	Kraft Foods	США	5,1	4,7	5,1
9	Unilever	Нідерланди/ Великобританія	4,4	4,4	4,5
10	Friesland Foods*	Нідерланди	4,4	8,8	9,3
11	Campina	Нідерланди	3,6	–	–
12	Parmalat	Італія	3,4	3,5	3,7
13	Bongrain	Франція	3,3	3,4	3,6
14	Meiji Dairies	Японія	3,3	3,0	3,2

№ п/п	Компанія	Країна	Обсяг (млрд євро)		
			2006 р.	2007 р.	2008 р.
15	Saputo	Канада	3,1	3,3	3,6
16	Morinaga Milk Industry	Японія	3,0	2,8	3,0
17	Schreiber Foods	США	2,5	2,4	2,5
18	Land O' Lakes	США	2,3	3,1	2,8
19	Mengnui	Китай	-	-	2,4
20	Muller	Німеччина	2,1	2,2	2,3

* 2007 р. Friesland + Campina (після злиття).

Висновки. Проведені дослідження дають нам змогу зробити такий висновок: у країнах Європи на промислову переробку надходить 96 % молока, в Україні найвищого показника було досягнуто 1990 року – 78 %, тоді як сьогодні він знизився до 32 %, а якісну сировину спроможні поставляти тільки середні та великі комплекси. Отже, вітчизняним молокопереробним підприємствам варто приділяти більше уваги відбору якісної сировини і поступово відмовитись від її отримання із приватного сектору. Проте це буде неможливим без підтримки уряду на державному рівні та перебудови молочної галузі загалом і переходу до середніх та великих фермерських господарств, які матимуть належне механізоване виробництво. Виробникам потрібно закуповувати безпечні та якісні інгредієнти і добавки, ефективні та нешкідливі засоби для миття і дезінфекції обладнання, регулярно проводити навчання персоналу, а також отримувати сертифікати відповідності систем менеджменту щодо вимог міжнародних стандартів. Оскільки якість та безпека молочної продукції – це ключ до отримання довіри і лояльності споживачів як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках. Успішним на ринку буде той виробник, який оберне бізнес обличчям до споживача, зуміє викликати його інтерес до своєї продукції, сформувати попит і лояльність до свого молокопродукту.

Література

1. Титаренко Л. Д., Павлова В. А., Залигіна В. Д. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 192 с.
2. Дудніков А. А. Основи стандартизації, допуски, посадки і технічні вимірювання: Підручник – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 352с.
3. Бондаренко В. М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні // Пропозиція АПК. – 2008. – №5. – С. 61–64.

4. Статистична інформація. Виробництво основних видів продукції тваринництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Экспорт и импорт украинской молочной продукции в 2009 году // МОЛОКОпереробка. – 2010. – 1 (52). – С. 11–19.
6. Михайлівський В. С. Товарознавство харчових продуктів. Опорний конспект лекцій. – К.: ВЦ КНТЕУ, 2002. – 320 с.
7. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільськогосподарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
8. Закон України «Про молоко та молочні продукти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consumers.unian.net/ukr/detail/491>.
9. Балабанова Л. В. Маркетинг: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 645 с.
10. Жук Ю. Т., Жук В. А., Кисляк Н. К., Кушнір М. К., Орлова Н. Я., Салашинський М. А. Теоретичні основи товарознавства: Навчальний посібник. – К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2000. – 336 с.
11. Зорова Ж. В. Вплив підвищення якості на фінансові показники підприємства, або Вигідно чи ні вкладати кошти в якість? // Молочное дело. – 2007. – № 2. – С. 60–62.
12. Васильчак С. В. Особливості функціонування ринку молока і молочної продукції // Науковий вісник. – 2005. – № 15(4). – С. 357–362.
13. Саблук П. Т. Основні мотиви щодо вступу України до Світової організації торгівлі // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 8–10.
14. Пархоμεць М. К. Економічний механізм АПК: аналіз, проблеми, напрями розвитку / Інноваційна економіка Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – С. 192–198. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_3/192.pdf.
15. Зацна Л. Я. Поведінка суб'єктів бізнесу молочної промисловості з огляду на вступ України до СОТ // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 6–10.
16. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку молочного скотарства в Україні на період до 2015 року». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?10633>.
17. Лабинов В. В. Состояние молочной промышленности России: проблемы и решения // Молочная промышленность. – 2006. – № 9. – С. 42–46.